

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

SPECIAL KNOWLEDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: CONCEPT, CONTENT, FORMS OF IMPLEMENTATION DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES

Чорноус Ю.М., д.ю.н., професор,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

Лісіцький А.В., адвокат, здобувач ступеня доктора філософії
Національна академія внутрішніх справ

Наукова стаття присвячена висвітленню поняття, змісту, форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, а також з'ясуванню значення консультативної діяльності спеціаліста у кримінальному провадженні.

Визначені ознаки спеціальних знань: наукова обґрунтованість; практична цінність; не є загальнодоступними та загальновідомими; отримані у результаті спеціального навчання та практичної діяльності; є системою знань, вмінь, навичок; відповідають сучасному стану розвитку науки і техніки; застосовуються обізнаною особою у певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла; спрямовані на забезпечення процесу доказування; використовуються з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Запропоновано класифікацію форм спеціальних знань залежно від використання їх результатів у доказуванні під час кримінального провадження:

1) процесуальна форма використання спеціальних знань: залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій; надання письмового пояснення спеціаліста як додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії; надання висновку спеціаліста у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки; залучення експерта та проведення судових експертиз; допит експерта під час судового розгляду.

2) консультативна форма використання спеціальних знань, результати котрої підлягають додатковій оцінці за критеріями належності та допустимості щодо можливості визнання наданих документів як джерел доказів (ст. 93, ст. 99 КПК України): наприклад, висновки ревізій та акти перевірок; акти про пожежу, звіти про причини виникнення пожежі, складені спеціалістом з дослідження пожеж;

3) непроцесуальна форма використання спеціальних знань: попередні експрес дослідження слідів кримінального правопорушення; перевірка за криміналістичними обліками та інформаційно-довідковими базами; усні консультації спеціаліста; використання власних спеціальних знань слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею, захисником.

Ключові слова: спеціаліст, кримінальне провадження, розслідування, консультація, письмове пояснення, протокол, документи, джерела доказів.

The scientific article is devoted to highlighting the concept, content, and forms of using special knowledge during the investigation of criminal offenses, as well as clarifying the importance of the consulting activity of a specialist in criminal proceedings.

Identified signs of special knowledge: scientific validity; practical value; are not publicly available and generally known; obtained as a result of special training and practical activities; is a system of knowledge, skills, and abilities; correspond to the current state of development of science and technology; used by a knowledgeable person in a certain field of science, technology, art, craft; aimed at ensuring the process of proof; are used to achieve the goals of criminal proceedings.

A classification of forms of special knowledge is proposed depending on the use of their results in evidence during criminal proceedings:

1) procedural form of using special knowledge: involvement of a specialist in conducting investigative (search) actions; provision of a written explanation by a specialist as an appendix to the protocol of the investigative (search) action; providing a specialist's opinion in criminal proceedings about criminal misdemeanors; engaging an expert and conducting forensic examinations; questioning of an expert during a trial.

2) a consultation form for the use of special knowledge, the results of which are subject to additional evaluation according to the criteria of propriety and admissibility regarding the possibility of recognizing such documents as sources of evidence (Article 93, Article 99 of the Criminal Procedure Code of Ukraine): audit conclusions and inspection reports; acts of fire, reports on the causes of fire, prepared by a fire investigation specialist;

3) non-procedural form of using special knowledge: preliminary express investigation of traces of a criminal offense; verification of forensic records and information and reference databases; oral consultations of a specialist; use of one's own special knowledge by an investigator, inquirer, prosecutor, judge, defense attorney.

Key words: specialist, criminal proceedings, investigation, consultation, written explanation, protocol, documents, sources of evidence.

Постановка проблеми. Тлумачення терміну «спеціальні знання», особливості їх використання під час розслідування кримінальних правопорушень є предметом підвищеної уваги та постійних наукових дискусій серед вчених та практиків. Зміни кримінального процесуального законодавства, розвиток науки і техніки, удосконалення правозастосовної практики – обумовлюють необхідність дослідження проблематики відповідно до сучасних умов, формування обґрунтованих теоретичних положень та ефективних практичних рекомендацій щодо реалізації інституту спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Стан дослідження. Інститут спеціальних знань – традиційно у полі зору дослідників. Серед нових публікацій, які стосуються предмету дослідження, варто відзначити наукові роботи І.В. Гори, І.В. Пирога, Е.Б. Сімакової-Єфремян, О.М. Шрамка, М.Г. Щербаковського, В.В. Юсупова.

Метою статті є висвітлення поняття, змісту, форм реалізації спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень. З'ясування значення консультативної діяльності спеціаліста у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Спеціальні знання, як вид знань, тлумачать із наукового та практичного аспектів. На думку Б.В. Романюка, наукові знання – це система глибокого пізнання процесів та явищ об'єктивної дійсності, їх зв'язків, яка за допомогою понять, суджень і теорій розкриває закони розвитку природи та суспільства [1, с. 6]. Практичні знання, як зазначала Н.І. Клименко, – це багатопрофільна галузь, яка склалась на основі вікового досвіду повсякденно-практичної діяльності людей [2, с. 5].

Практичні й наукові знання взаємозалежні та взаємозумовлені. З одного боку, практичні знання складають емпіричну базу для застосування наукових знань,

з іншого – деякі практичні знання в результаті наукових досліджень одержують наукове обґрунтування і включаються до наукових знань. Таким чином результати наукового пізнання в міру впровадження в практику стають практичними знаннями. Виходячи із зазначеного, варто відмітити таку важливу ознаку спеціальних знань як наукова обґрунтованість і практична цінність. Вказані ознаки є обов'язковими, формують гносеологічну сутність інституту спеціальних знань. Важливою ознакою спеціальних знань у кримінальному провадженні є мета їх використання. Вони використовуються для забезпечення процесу доказування у кримінальному провадженні, що здійснюється у встановленому законом порядку.

Провівши ряд досліджень щодо вивчення інституту спеціальних знань, можна виокремити їх основні ознаки. Так, спеціальними є знання, які відповідають таким ознакам: науково обґрунтовані; мають практичну цінність; не є загальнодоступними та загальновідомими відомостями; отримані у результаті спеціального навчання та практичної діяльності; відповідають сучасному стану розвитку науки і техніки; є системою знань, вмінь, навичок; застосовуються обізнаною особою у певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла; спрямовані на забезпечення процесу доказування, що здійснюється у встановленому законом порядку; використовуються з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Метою застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, є сприяння збиранню, дослідженню, використанню доказової та орієнтуючої інформації для розкриття, розслідування та запобігання кримінальних правопорушень, а також розробка організаційних, тактичних, технічних методів, засобів, прийомів для роботи із криміналістично значимою інформацією.

Питання щодо форм використання спеціальних знань є достатньо дискусійним. Вивчення норм КПК України [3] дозволило виокремити такі регламентовані кримінальним процесуальним законодавством форми їх використання під час розслідування кримінальних правопорушень:

- залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 224, 226, 227, 228, 236, 237, 240, 245 КПК України);
- залучення спеціаліста до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 262, 266 КПК України);
- залучення експерта і проведення експертизи (ст. 242, 243 КПК України);
- надання консультацій спеціалістом (ст. 71 КПК України), зокрема, надання письмових пояснень спеціалістом, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії (згідно з п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України), надання висновку спеціаліста у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки (ч. 1 ст. 298-1 КПК України).

Згідно ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків (під час розслідування кримінальних проступків). Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги [3].

Важливою формою використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є надання консультацій спеціалістом, яку вчені переважно розглядають як непроцесуальну [4, с. 46].

Власне «консультація» – поняття досить широке, що може мати різні форми виразу. Наприклад, у науковій літературі висловлюються пропозиції щодо залучення до процесу розслідування нової процесуальної фігури – консультанта. Цікавим з даного приводу є досвід Італії. Італійський законодавець має досвід запровадження такого учасника кримінального провадження як «технічного консультанта» (“*tecnicien*”), пов'язуючи діяльність таких фахівців у певній сфері з наданням допомоги сторонам шляхом застосування спеціальних знань під час здійснення досудового розслідування (ст. 225, 230, 233 Кримінального процесуального кодексу Італії) [5, с. 126–127]. Вітчизняні дослідники ведуть мову про залучення до кримінального провадження обізнаних осіб, якими є будь-які незацікавлені в кримінальному судочинстві компетентні особи, які володіють спеціальними знаннями й досвідом їх використання, залучені сторонами кримінального провадження, слідчим суддею, судом до участі у кримінальному процесі задля сприяння їм у вирішенні питань, що потребують застосування спеціальних знань [6, с. 92].

Підтримуючи наукову дискусію, констатуємо, що така форма використання спеціальних знань як консультація, що надається обізнаними особами, як усній, так і письмовій формі – об'єктивно притаманна діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

Однак, як зазначає Є.М. Компанець, обговорення з проблематики реалізації прав спеціаліста не вирішили дискусійні питання та проблеми щодо правового значення результатів діяльності спеціаліста (пояснення/висновок спеціаліста як додаток до протоколу слідчої (розшукової) дії, висновок як документ-письмовий доказ, покази) та неоднозначної оцінки документів спеціаліста судом. Аналіз цих питань допоможе законодавцеві з удосконаленням окресленого інституту, а практикам – у правозастосуванні [7, с. 320]. У КПК України визначені такі форми фіксації консультаційної діяльності спеціаліста: письмові пояснення як додаток до протоколу слідчої дії (п. 2 ч. 2 ст. 105); заяви, які заносяться до протоколу (ч. 4 ст. 237); зауваження до протоколу (п. 4 ч. 4 ст. 71); усні консультації/письмові роз'яснення спеціаліста в суді (ч. 1 ст. 360) [7, с. 320].

Розпочнемо з того, що окремі аспекти письмової консультації спеціаліста регламентовані у КПК України. Згідно з КПК України (п. 2 ч. 2 ст. 105), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії, долучають як додатки до протоколу слідчої (розшукової) дії. Належним чином оформлена, вона у такому випадку має статус додатка до протоколу слідчої (розшукової) дії. Відповідно, разом із протоколом слідчої (розшукової) дії, «письмове пояснення спеціаліста» може бути оцінено компетентними суб'єктами під час доказування у кримінальному провадженні.

Як зазначає за результатами проведеного дослідження А.В. Боднар, результати діяльності фахівця, зокрема у формі консультацій, варто фіксувати в процесуальних документах, інакше надана ними допомога втрачає сенс. Аналіз ст. 71 КПК України дає підстави стверджувати, що пропозиції щодо консультацій, рекомендацій і результатів застосування науково-технічних засобів не суперечать вимогам закону. Відповідно, усні заяви слід фіксувати в протоколі, а письмові – долучати до протоколу [8, с. 52].

Виходячи із вивчення правозастосовної практики, сторони кримінального провадження активно застосовують консультаційну форму використання спеціальних знань під час збирання доказів.

Наприклад, спеціаліст може вказати слідчому на об'єкти, які мають криміналістичне значення та у подальшому можуть набути статусу речових доказів. Спеціаліст може надати допомогу слідчому у складенні відповідних документів у кримінальному провадженні, правильному описі обстановки події, слідової картини, а також у вису-

ненні версій та плануванні проведення процесуальних дій та організаційно-тактичних заходів.

Консультаційну допомогу спеціаліста слідчий може отримати у ситуації, коли слід з'ясувати: який саме вид судової експертизи слід призначити; чи достатньо для проведення конкретного експертного дослідження знань експерта однієї спеціальності; є необхідність призначення комплексної експертизи (внаслідок необхідності застосування різних галузей знань щодо дослідження об'єктів експертного дослідження) чи комісійної експертизи (внаслідок значної кількості об'єктів, які потребують експертного дослідження). Спеціаліст може надати суттєву допомогу стосовно правильного формулювання питань, які ставлять для вирішення перед експертом [9].

Усне консультування не викликає дискусій, є власне непроцесуальною формою використання спеціальних знань, може надаватися у довільній формі. Складнішим є питання щодо використання письмового пояснення спеціаліста під час доказування у кримінальному провадженні.

Як зазначають П.С. Антонюк та В.В. Пясковський, саме в результаті безпосередніх дій спеціаліста із застосування ним спеціальних знань та навичок щодо методів та можливостей науково-технічних засобів, докази, недоступні для сприйняття до дій спеціаліста, стають доступними для загального сприйняття іншими учасниками кримінального провадження. Письмове пояснення спеціаліста, оформлене належним чином, – відповідно до вимог, що висуваються до оформлення додатків до протоколів (ч. 3 ст. 105 КПК України), – за своєю формою та змістом (спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставини, що встановлюється під час кримінального провадження) є документом – процесуальним джерелом доказів в кримінальному провадженні (п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України) [10, с. 337–339].

Враховуючи аргументи вчених, варто підсумувати, що письмове пояснення спеціаліста як додаток до протоколу, передбачений ст. 105 КПК України, є єдиною процесуальною формою викладення пояснень спеціаліста, що залучається до проведення процесуальної дії як обов'язковий учасник, щодо технології застосування ним: його професійних знань та навичок для виявлення і вилучення криміналістично значущої (доказової) інформації; обрання наукових методів пізнання об'єктивної дійсності, послідовності та результатів їх застосування; властивостей та характеристик виявленої слідової інформації тощо. Той факт, що законодавцем не встановлена форма та вимоги до змісту письмового пояснення спеціаліста, лише розширює можливості суб'єкта розслідування щодо об'єктивного відображення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, та можуть бути пояснені спеціалістом на основі застосування ним відповідних спеціальних знань та навичок [10, с. 337–339].

Ми погоджуємося із наведеними вище твердженнями, однак вважаємо доцільним додати, що із врахуванням змін до кримінального процесуального законодавства, правозастосовної практики, інші письмові документи, складені за результатами залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, залучення до вирішення окремих завдань розслідування кримінальних правопорушень, можуть використовуватися у доказуванні у кримінальному провадженні за певних умов. Передусім, це письмове пояснення спеціаліста як додаток до протоколу слідчої (розшукової) дії. Але це є єдиний випадок. Наприклад, нині вчені цілком слушно зазначають про «висновок спеціаліста». Адже попри те, що даний документ надається компетентними суб'єктами під час досудового розслідування та судового розгляду, судовою практикою щодо його використання є неоднозначною. Стосовно оцінки

висновку спеціаліста, слід навести практику ЄСПЛ, який у справі «Пічугін проти Росії» [11] висловив таку позицію: «Відмова національних судів визнавати висновки, підготовлені спеціалістами в якості доказів, порушує принцип рівності сторін (п. 1 і пп. (d) п. 3 ст. 6 Конвенції)». Це дає підстави зробити висновок про те, що сукупність нечітких, неповних норм або їх відсутність у КПК, різні погляди законодавця, науковців, практиків, суперечлива судовою практика оцінки висновку спеціаліста свідчать про необхідність удосконалення даного інституту та внесення змін до КПК [7, с. 321]. Використання висновку спеціаліста, як документа і письмового доказу, є необхідною умовою для підвищення ефективності кримінального судочинства [7, с. 321].

Тенденції щодо змін за даним напрямом вже є. Так, згідно ч. 1 ст. 298-1 КПК України, процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК України, також є «... висновок спеціаліста.» [3].

Погоджуючись із аргументами дослідників (Є.М. Компанець [7]), вбачаємо необхідність подальших напрацювань за даним напрямом, адже висновок спеціаліста, як важливе джерело криміналістично значимої інформації, повинно знати належну правову регламентацію у КПК України.

Використання консультаційної діяльності спеціаліста може бути продемонстровано на прикладі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами та підпалами. Зокрема, згідно Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби МВС України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами 2017 року [12], регламентовано використання спеціальних знань у письмовій формі. Так, посадова особа територіального органу Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), як спеціаліст з дослідження пожеж, що залучається до кримінального провадження як спеціаліст, у результаті виконання поставлених завдань та використання спеціальних знань, складає такий документ як «акт про пожежу», «звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)», що долучаються до матеріалів кримінального провадження. Відповідно, «акт про пожежу», «звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)», складені компетентним суб'єктом, містить криміналістично значиму інформацію, буде використаний у процесі проведення наступних експертних досліджень, є предметом оцінки під час досудового розслідування та судового розгляду. За умови відповідності «акту про пожежу», «звіту про причину виникнення пожежі та інших матеріалів стосовно пожежі (фототаблиці тощо)» вимогам, які ставляться до джерел доказів – вони визнаються документами (ст. 99 КПК України) та джерелами доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України).

Ще одне важливе питання, яке виникає під час розслідування кримінальних правопорушень, є проведення попередніх (експрес) досліджень спеціалістами.

В.М. Ревака зазначає, що участь спеціаліста під час проведення попередніх (експрес) досліджень є однією із форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Кваліфіковане проведення попереднього дослідження спеціалістом-криміналістом надає можливість одержати об'єктивнішу інформацію про розслідувану подію, її механізм та учасників, допомагає визначити напрям подальшого пошуку доказів, засобів і методів цієї роботи, встановити приналежність виявлених слідів, предметів до досліджуваної події та їх придатність для одержання діагностичної інформації [13, с. 183]. В.М. Ревака такі дослідження поділяє на два види: процесуальні, здійснювані в межах слідчих дій поза експертизою, і непро-

цесуальні, тобто здійснювані поза кримінальним процесом, наприклад, до початку кримінально-процесуальної діяльності з метою виявлення кримінального правопорушення. За результатами таких досліджень складається довідка або висновок спеціаліста [13, с. 185–186].

Об'єктами попереднього дослідження є практично всі можливі джерела криміналістично значимої інформації. Згідно Інструкції «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України», затвердженої наказом МВС України від 6 липня 2017 року № 570 (п. 4 розділу IX), інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), акцентує увагу слідчого на фактичних даних, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення [14]. Проте, «заборона» надання письмового висновку спеціалістом, за результатами проведених експрес досліджень, викликає запитання. На нашу думку, дана форма використання спеціальних знань є важливою, застосовується на практиці і тому повинна розвиватися за напрямом удосконалення правового регулювання, розроблення теоретичних основ та практичних рекомендацій. На даний час, за умови проведення попередніх (експрес) досліджень під час розслідування кримінальних правопорушень, і зокрема – проведення огляду місця події, таку діяльність інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста) слід фіксувати в протоколі слідчої (розшукової) дії та додатках до нього, у тому числі у письмовому поясненні спеціаліста.

Висновки. Виходячи із аналізу теоретичних та емпіричних джерел, можна констатувати, що нині межа між такими формами використання спеціальних знань як процесуальною та непроцесуальною [15, с. 190], у ряді випадків може бути «умовною».

З даного приводу цікавою є думка О.М. Шрамка, який запропонував такі форми використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень: процесуальні (залучення та участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій; залучення експерта та призначення судових експертиз; допит експерта); непроцесуальні (ревізії та перевірки; попередні дослідження слідів, речових доказів та перевірка за криміналістичними обліками); змішана форма (довідково-консультаційна діяльність) [16, с. 218].

Висловимо таку думку щодо класифікації форм спеціальних знань залежно від використання у доказуванні їх результатів під час кримінального провадження:

1) процесуальна форма використання спеціальних знань: залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій; надання письмового пояснення спеціаліста як додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії; надання висновку спеціаліста у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки; залучення експерта та проведення судових експертиз; допит експерта під час судового розгляду;

2) консультаційна форма використання спеціальних знань, результати котрої підлягають додатковій оцінці за критеріями належності та допустимості щодо можливості визнання наданих документів як джерела доказів (ст. 93, ст. 99 КПК України): висновки ревізій та акти перевірок; акти про пожежу, звіти про причини виникнення пожежі, складені спеціалістом з дослідження пожеж;

3) непроцесуальна форма використання спеціальних знань: попередні експрес дослідження слідів кримінального правопорушення; перевірка за криміналістичними обліками та інформаційно-довідковими базами; усні консультації спеціаліста; використання власних спеціальних знань слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею, захисником.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 196 с.
2. Клименко Н.И. Криминалистика как наука : монографія. Київ : НВТ Правник, 1997. 83 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Лукьянчиков Е. Д., Цильвик В. П. Использование специальных знаний при розыске пропавших без вести лиц. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1990. Вып. 40. С. 46–52.
5. Шуневич К.А. Судова експертиза у кримінальному процесі Італії. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. Випуск 1, 2020. С. 122–129. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/1_2020/28.pdf
6. Бондаренко О.О. Поняття та класифікація об'єктів осіб у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. № 2. Частина 3. 2022. С. 88–92. http://pravoisusilstvo.org.ua/archive/2020/2_2020/part_3/16.pdf
7. Компанець Є.М. Висновок спеціаліста як передумова доказування порушення прав інтелектуальної власності. *Часопис Київського університету права*. № 2. 2020. С. 318–323. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.60
8. Боднар А. В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 46–56.
9. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. URL: <http://www.pravnik.info/2013-12-27-15-13-14/358-problemi-vikoristannya-specialnix-znan-u-kriminalnomu-sudochinstvi-ukra%D1%97ni.html>.
10. Антонюк П.Є., Пляковський В.В. Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 66. С. 332–341. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/Antoniuk2.pdf>.
11. Case of Pichugin v. Russia, 6 June 2017. Справа «Пічугін проти Росії», 6 червня 2017 року. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%2201-174061%22%5D%7D>
12. Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами : затверджений Наказом МВС України від 24.07.2017 року №621. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17#Text>
13. Ревака В. М. Попереднє дослідження об'єктів у стадії порушення кримінальної справи. *Правова держава*. 2009. № 11. С. 183–189. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Prav_2009_11_37
14. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81#w1_1
15. Бишевцев О.В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. № 2. 2015. С. 187–193. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Bushevec.pdf
16. Шрамко О.М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Київ, 2021. 269 с.